

FEHÉR KATALIN

Iskolai újságolvasás Magyarországon a 18. században

Már a 17. században történtek törekvések Európában arra, hogy a sajtót, az iskolázás magasabb szintjein, oktatási célokra használják fel. Sajtótörténeti szakirodalmunk a sajtó és nevelés kapcsolatának ezeket a kezdeti lépéseit nagyon röviden és érintőlegesen vette számba, a nevelés- és iskolatörténeti szakirodalom pedig csak a korszak tantervi újításainak keretében, említésszerűen tárgyalja. Pedig a kérdés mind sajtótörténeti, mind neveléstörténeti szempontból érdemes a figyelmünkre.

Az első, legkorábbi nyom, amely arra utal, hogy a sajtó által nyújtott információk az iskolai oktatásban is felhasználhatóak lehetnek, Comeniustól származik. Sárospataki tartózkodása alatt, 1651-ben ő vetette fel először azt, hogy a korabeli újságok közül néhány olvastatása alkalmas lenne az iskolai oktatás kiegészítésére. Sárospatakon írta a *Scholae pansophicae classibus septem adornandae Delineatio*¹ című munkáját, amelyben röviden kifejti, miért, milyen tananyagok esetén, és milyen korú tanulóknál érdemes az újságokat az oktatásban felhasználni.² Tehát Comenius már a 17. század közepén felismerte, hogy az újságok iskolai olvastatása hármas célt szolgálhat: elősegítheti a latin nyelv alaposabb ismeretét, hiszen a klasszikus latin szövegek nem tartalmazznak a későbbi századokban kialakult fogalmakra vonatkozó latin kifejezéseket. Emellett a kortárs történelem megis-

¹ COMENIUS, J. A.: *Scholae pansophicae classibus septem adornandae Delineatio*. Didactica Opera Omnia. Amsterdam 1657. Cap. VI. Operarum ordo, § 77. Page 28.

² „A történelmi ismeretek begyakorlása az emlékezetgyakorlatok közé sorolható, mert hiszen a tanulók e tárgy kölcsönös kikerdezését sem fogják mellőzni, de itt mégis valami mást lehet bevezetni: Például azt, hogy hetenként tüzzünk ki egy órát (esetleg szerdán éppen a déli órát, mindjárt ebéd után), s akkor az iskola egész ifjúsága előtt olvassák fel a Kereskedők Újságját, ha meg lehet szerezni. Ha ezt nem lehet, akkor a Francia-Belga Merkúrból olvassák fel és magyarázzák meg azokat a nevezetes dolgokat; melyek az elmúlt félév folyamán bárhol a földkerekségen megtörténtek. Ennek a dolognak hármas haszna lesz: 1. a nyelv használatának erősítése; 2. a jelenkor történetének némi megismerése: megtudjuk például, hogy milyen királyok élnek jelenleg, kikkel élnek békében vagy viselnek háborút ezek vagy azok a népek, milyen ütközetek történtek és milyen kiemenetellel; milyen városokat szálltak meg vagy foglaltak el stb.; 3. végül tanulják így a földrajzot és a vidékek fekvését is, bár más tárggyal foglalkoznak. A tanító pedig mindent bővebben világítson meg az efféle dolgokban járatlan itteni tanulóknak, mivelhogy az író csak röviden beszél el az eseményeket (a helyeket és a személyeket ismerő olvasóknak).” *Comenius Magyarországon*. Összeáll. Bev. és jegyz. KOVÁCS Endre. Bp. 1962. 145.

merésére is alkalmasak az újságok, mert azok a különböző országok uralkodóira, népeire, háborúira vonatkozóan is ismereteket nyújtanak. Ugyanígy hasznosak az újságok a földrajz tanulása szempontjából is: azokban gyakran van szó a különböző országokról, vidékekről. Hetenként egy órát javasol az iskolai újságolvasás céljára, a szerda déli órát, amikor az egész iskolai ifjúság előtt felolvashatnák és magyarázhatnák az újságok híreit.

Érdeemes kitérni arra a kérdésre, hogy Comenius mely korabeli újságokat javasolta az iskola számára. A latin szöveg szerint „ordinariae Mercatorum Novellae, ubi haberi possunt”, vagyis „a rendszeres kereskedelmi újságokat, ha azokat meg lehet szerezni”. Itt a 17. század első felében már erősen elterjedt ún. *Ordinari Zeitung*okra gondolhatott Comenius, amelyek főként kereskedelmi célokat szolgáltak. Emellett említi még a Frankfurtban 1604-től félévente rendszeresen megjelenő *Mercurius Gallobelgicus*³ című periodikát, amely ugyan nem volt újság, hanem az adott félév eseményeiről beszámoló folyóirat-szerű krónika, de mégis alkalmas volt a modern történeti-földrajzi ismeretek közvetítésére. A *Mercurius Gallobelgicus* a kor jellegzetes terméke, egész Európában olvasták.

Igen érdekes lenne kideríteni, hogy Comenius sárospataki tartózkodása alatt voltak-e újságolvasó órák a kollégiumban. Erre biztos adatok nincsenek, de mindenesetre érdekes egybeesés, hogy a Rákóczi család sárospataki könyvtárában megtalálhatóak voltak a *Mercurius Gallobelgicus* kötetei.⁴ Megkockáztatható az a feltételezés, hogy praktikus okokból, esetleg éppen a könyvtárban meglévő számok miatt javasolta a Comenius a *Mercurius Gallobelgicus* olvastatását az iskolában.⁵

Az újságolvasó órák gondolata Comenius nyomán Németországban bukkant fel ismét. 1657-ben például, a breslauer Elizabeth Gimnáziumban bevezették a latin újságok olvasását, mint új tantárgyat.⁶ Pár évvel később a pietisták⁷ körében került

³ A *Mercurius Gallobelgicus*ról: PAJKOSSY Györgyné: *A két Mercurius Gallobelgicus.* = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei V. 1970. Bp. 1971. 239–248. A periodika pontos címe: *Mercurii Gallobelgici Succenturiati, sive rerum in Gallia et Belgio potissimum: Hispania quoque, Italia, Anglia, Germania, Ungaria, Transylvania, vicinisque locis.* A frankfurti őszi és tavaszi vásárra jelentek meg a kötetek, és az előző félév eseményeit rögzítették. A kiadó, Sigsimund Latomus, kizárólag periodikus kiadványokat adott ki. Magyarország neve harmadik helyen áll a periodika címében, és a hazánkra vonatkozó híryanag is a harmadik helyet foglalja el az egyes számokban. A *Mercurius* a kor jellegzetes terméke, egész Európában olvasták. Hírei befolyásolták az olvasókat, de híryanagának hitele megkérdőjelezhető.

⁴ MONOK István: *A Rákóczi-család könyvtárai.* Szeged 1996. 63.

⁵ A 17. század második felében néhány magyarországi iskola könyvtárában is voltak példányok e periodikából. A szakirodalom számon tartja, hogy a beszercebányai, a kassai, a pozsonyi a soproni, a szabolcai és a zágrábi jezsuita iskolák könyvtáraiban is voltak *Mercurius Gallobelgicus* kötetek. Vö. PAJKOSSY Györgyné: *i. m.* 244.

⁶ BIALOWONS, Günter: *Geschichte der deutschen Presse von den Anfängen bis 1789.* Leipzig, 1975. 119.

elő az újságolvasó órák gondolata. A 17. század végén August Hermann Francke⁸ – a Halle melletti Glauchaban, nemes ifjak számára létesített Paedagógiumának⁹ – tantervében¹⁰ heti egy alkalommal szerepel az újságolvasás, mégpedig hétfőn délután 3–5-ig.¹¹ A latin nyelvű újságokból a tanulók nem csak az új felfedezéseket ismerhetik meg – vallotta Francke –, hanem földrajzi, történelmi és genealógiai ismereteiket is szélesíthetik általa. A tanterv IV. fejezetében Francke a német újságok olvastatását is előírja, a földrajzi tanulmányok kiegészítésére. Módszertani javaslatként felveti, hogy a tanár az óra előtt maga is olvassa el az újságot, az óra elején hívja fel a tanulók figyelmét a legfontosabb dolgokra, hogy az időt jól ki lehessen használni.¹² Az iskolában francia nyelvet is tanítottak, ennek kiegészítésére francia nyelvű újságok olvastatását írja elő a tanterv, amely az 1699–1702 közötti időszakra vonatkozik. A különböző újságok iskolai olvastatása során Francke bizonyára arra a következtetésre jutott, hogy egy – elsősorban az iskolai újságolvasás céljára létrehozott – lap még eredményesebben szolgálná a kitűzött célt, ezért 1708-ban megindította saját újságját, *Hallische Zeitung* címmel.

Bél Mátyás 1704 és 1707 között Hallében folytatott egyetemi tanulmányokat. Francke nagyra becsülte a tehetséges fiatalembert. Lehetőséget biztosított számára, hogy két évig a paedagógiumban tanítson, így Bél Mátyás tapasztalatokat szerezhethetett az újságolvasás iskolai alkalmazásával kapcsolatban is.

Hazatérése után előbb a besztercebányai, majd 1714-től 1719-ig a pozsonyi evangélikus iskola rektoraként működött, amely az ő tevékenysége nyomán a 18. század legjelentősebb, legszélesebb hatósugarú, legtekintélyesebb hazai evangélikus oktatási-nevelési intézményévé vált. 1719-ben, amikor a pozsonyi evangélikus gyülekezet vezető lelkészéül hívták meg, lelkészi munkája mellett sokat foglalkozott az iskola ügyeivel is. Az őt követő új rektorokkal, Marth J. Mátyással, majd 1721

⁷ Mióta a 17. században a pietizmus, mint fogalom jelentkezett, és mint mozgalom elterjedt, számtalan mű, köztük jó néhány monografikus munka foglalkozott vele. Ezek sorából kiemelhetjük: BEYREUTHER, Erich: *Geschichte des Pietismus*. Stuttgart, 1978.

⁸ Műveinek bibliográfiája: RAABE, Paul-PFEIFFER, Almut: *August Hermann Francke 1663–1727. Bibliographie seiner Schriften*. Tübingen, 2001.

⁹ A Francke által létrehozott oktatási intézmények (árvház, népiskola, gimnázium) sorában foglalt helyet a királyi paedagógium, mely bentlakásos intézmény volt, vagyonos nemes ifjak számára. Az intézményekről: PAYR Sándor: *A pietizmus paedagógikája*. Pozsony, 1908. 81–96.

¹⁰ *Ordnung und Lehr Art, wie selbige in dem Paedagogio zu Glaucha an Halle eingeführet ist (1699–1702)*. In: RICHTER, K.: *A. H. Francke. Schriften über Erziehung und Unterricht*. Berlin, 1871. 461–546.

¹¹ „Nachmittag von 3 bis 5 Uhr werden Montags die lateinischen Zeitungen gelesen, daraus sie nicht allein die neuerfundenen Dinge lateinisch lernen nennen, sondern es wird auch zugleich die Geographie, Historie und Genealogie wiederholet: wo etwas merkwürdiges vorrkommt, wird es in die dazu verfertigen Diaria unter gewisse Titel eingetragen.” In: RICHTER, K.: *i. m.* 488.

¹² „Von der Geographie: Es werden auch bey dieser Lection die teutschen Zeitungen tractiret, welche der Praeceptor zuvor durchlieset, und zum Anfange der Lection, die vornehmsten Puncta erzehlet, damit nicht dadurch der Lection selbst zu viel Zeit entgehen möge.” In: RICHTER, K.: *i. m.* 518.

júniusától Beer Frigyes Vilmostal együtt irányította az iskola modernizálásának második szakaszát.

Bél Mátyás rektorsága éveiben, és azután is, mikor már csak szellemi irányítóként vett részt az iskola ügyeiben, a Halleban megismert pietista pedagógia elveit igyekezett érvényesíteni a pozsonyi evangélikus iskolában.¹³ Nem feledkezett meg az újságolvasás beiktatásáról sem. Az „Ephemerides scolasticae”¹⁴ című tanulmányi naplóban, amelyet Béll rektorsága alatt, 1718-tól kezdve kezdtek el vezetni, már 1720-ban, felbukkan a külföldi újságok olvastatásának a gyakorlata. E szerint a „tertíá”-ban, amely a syntaxisták osztálya volt, a rektor vezetésével rendszeresen felolvasták – akárcsak Franckénél, Halléban – a pozsonyi iskolában is a hírlapokat: a lipcsei latin, a bécsi német újságot, és egyes szavakhoz, kifejezésekhez nyelvi, földrajzi és történeti magyarázatokat fűztek. Ezzel a módszerrel segítették a latin, a német, a földrajzi és történeti tanulmányokat.

E kezdeményezés nem volt egyedi jelenség ezekben az években. Források valának arról, hogy a Felvidék más iskolavárosaiiban, és nem csak a pozsonyi iskolában folytak újságolvasó órák. Erről az 1690-től az 1740-ig terjedő időszak legjelentősebb iskolatörténetében, a Rezik–Mattheides-féle „Gimnaziológia”-ban olvashatunk. A kézirat¹⁵ említi, hogy az evangélikus iskolák poétikai osztályaiban helye volt az újságok rendszeres olvastatásának:

„Novellarum lectionem, quibus Juventutis profectus eleganter augetur, in uberiorem notitiam mapparum Geographicarum introducit.”¹⁶

A „Gimnaziológia” fennmaradt kéziratváltozatai¹⁷ közül többen történik említés az egyes iskolák leírásánál, hogy ott a 18. század első felében olvastak latin és

¹³ MARKUSOVSKY Sámuel: *A pozsonyi ág. h. ev. lyceum története*. Pozsony, 1896. 127–224.

¹⁴ Ephemerides Scholasticae. Rationarium Lectionum Scholasticarum Scholae Posoniensis Evangelicæ. Anno 1718 usque ad annum 1754. Kézirat. Ustredna Knjižnica SAV Bratislava – Lycealna Knjižnica.

¹⁵ „Joannis Rezik Gymnasiologia Evangelico-Hungarica sive historia scholarum et earundem rectorum celebriorum opera et studio ... Samuelis Mattheides ... nuper Lycei Eperiesiensis intra et extra moenia moderatoris, et simul Slavorum nationis pastoris, ex auctoris annotationibus autographis et aliorum documentis, ad annum 1728. eruta. Editio prima Gryphisvaldiae [Greifswald]. Denuo describere coepit Martinus Lautsek Turocino Martinopolis [Turócszentmárton], ecclesiae Felsősjájiensis et Redoviensis [Redova] pastor immeritus anno 1772. die 14. Julii.” Egykorú kézirat. Csak részben Laucsek Márton kézírása. A címlapon megjegyzések: „Vere editam fuisse Gymnasiologiam non scit Wiet[oris].” – „Potius tertía [editio]. Prima editio ita dicendo hujus Gymnasiologiae est in bibliotheca... Conventus Pos[oniensis]; ego vero alteram possedi adhucdum errantem, multis multorum notis auctam et cum Posoniensi collatam; haec tertía est amplissima – sed non continuata.” OSzK Kézirattár Quart. Lat. 29/I–II. k. 300, 271 f.

¹⁶ („Bevezette az újságok olvasását, mellyel az ifjúság előmenetelét és a térképek ismeretét jelentősen előmozdította.”) REZIK, Johannes: *i. m. Sect I. Cap I. 4. f. Vö.* FINÁCZY Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. II.* Bp. 1902. 45.

¹⁷ A kéziratváltozatok leírása, és lelőhelyeik: KORDOVÁN László: *A Rezik–Mattheides-féle Gimnaziológia kéziratai*. Bp. 1988.

német nyelvű újságokat a felsőbb osztályokban, a nyelvi és földrajzi-történelmi tanulmányok kiegészítésére.¹⁸

Talán már az említett külföldi lapok olvastatása közben alakulhatott ki Bél Mátyásban az az elhatározás, hogy maga is kiad egy újságot, abból a megfontolásból, hogy a hazai vonatkozások jobban lekötik a tanulók figyelmét, mint a távoli országok hírei.¹⁹

A lap, hazánk első rendszeresen megjelenő újságja, a *Nova Posoniensia* 1721 januárjában indult.²⁰ A pozsonyi Royer nyomdában készítették, negyedrét nagyságban, kéthasábos tördeléssel. Az ismert számok azt bizonyítják, hogy a lap hetenként jelent meg. A főlaphoz havonta egyszer melléklet is kapcsolódott, „Syllabus rerum memorabilium” címmel. A szerkesztő nevét nem tünteti fel a lap, de minden bizonnyal Bél Mátyás szerkesztette, volt tanártársai, Marth J. Mátyás és Beer Frigyes Vilmos segítségével.

Hogy az újságot iskolai felhasználásra is szánták, fennmaradt levelek bizonyítják. Már az első szám megjelenése után igyekezett a szerkesztő a lapot a felvidéki evangélikus iskolák rektorainak figyelmébe ajánlani. 1721. március 22-én kelt, Bohus György késmárki rektorhoz intézett levelében írja:

„Noua Posoniensia, apud nos imprimi coepta eo Tibi commendo confidentius, quo sunt latinus scripta. Dabis ergo operam ut ea publice in ludo vestro queant legi, qua in re quin facilem sis habiturus Perillustrem Dominum Sponer nullus dubito. Pretium earum una cum mercede cursoris, vix florenos 6. Superabit.”²¹

Olvasták a lapot más iskolákban is. Fennmaradt Bél Mátyás egy levele, amelynek címzettjét nem ismerjük, de feltételezhető, hogy egy felvidéki iskola tanárához,

¹⁸ Pl. az eperjesi, a körmöcbányai, a löcsei, a losonci, a selmecbányai, a besztercebányai evangélikus gimnáziumokban.

¹⁹ A *Nova Posoniensia*ról: DEZSÉNYI Béla: *A Nova Posoniensia és az újságolvasók a XVIII. században*. In: *Horváth János Emlékkönyv*. Bp. 1948. 142–163. A lap mintájául Francke 1708-ban, ugyanebből a célból megindított *Hallische Zeitung* című újságja szolgált.

²⁰ Megjelenésének pontos napját nem ismerjük, mert mind a megmaradt pozsonyi, mind pedig a budapesti példányokból hiányoznak az első számok. De Bél Mátyás 1721. január 23-án kelt, Ráday Pálhoz intézett levelében már említi, hogy Pozsonyban is nyomtatnak újságot, amelyből legközelebb mutatványszámot küld. („Nunc et Posonii imprimantur nouellae, quarum specimen proxime sum missurus”) In: *Bél Mátyás levelezése*. Szerk. bev. és jegyz. SZELESTEI N. László. Bp. 1993. 86.

²¹ („A nálunk nyomtatni kezdett Nova Posoniensiat annál melegebben ajánlom, mivel latinul íródott. Szorgalmazd, hogy iskolátokban nyilvánosan lehessen olvasni. Nem kétlem, hogy Sponer úr is könnyen rááll az ügyre. Az ára postaköltséggel együtt alig kerül többre hat forintnál.”) *Bél Mátyás – Bohus Györgynek. Pozsony, 1721. március 22*. In: *Bél Mátyás levelezése*. Szerk. bev. és jegyz. SZELESTEI N. László. Bp. 1993. 87–88. Bohus György (1687–1722) Besztercebányán született. Szülővárosában majd 1708-tól a wittenbergi egyetemen tanult. Hazatérése után előbb Selmecbányán volt nevelő, majd a késmárki evangélikus iskola tanáráként, később rektoraként működött. Nevéhez fűződik az iskola pietista szellemű átszervezése, amelyet a pozsonyi iskola mintájára hajtott végre. Erről: *Bohus György – Bél Mátyásnak. Késmárk 1720. május 19*. In: *Bél Mátyás levelezése*. Szerk. bev. és jegyz. SZELESTEI N. László. Bp. 1993. 72.

rektorához szól. Ebben Bél előfizetési felhívást küld a címzettnek, és megjegyzi, hogy milyen hasznos kezdeményezés a *Nova Posoniensia*.²²

Sopronban egészen biztosan ismerték és olvastatták a lapot az evangélikus iskolában. Haynóczi Dániel, aki 1718-tól Deccard János mellett prorektori tisztelet töltött be a soproni evangélikus gimnáziumban, 1722 januárjának elején levélben köszönte meg Bél Mátyásnak a *Nova Posoniensia* mellékletének rendszeres küldését.²³ Feltételezhető, hogy Eperjesen és Lőcsén is ismerték és olvasták az iskolában a *Nova Posoniensia* példányait.

Érdeemes megvizsgálni, milyen újság volt, és újság volt-e valójában a *Nova Posoniensia*? A heti rendszeres megjelenés, és tartalmának egy része a korabeli hírlapokhoz sorolja, még akkor is, ha a tudományos folyóiratokra emlékeztető jegyeket is fedezhetünk fel benne. Az újság jelentős részét a hírlapokra jellemző anyag, rövid, néhány soros referáló hírek töltik ki. Ezeket úgy csoportosította a szerkesztő, hogy a legtávolabbi országokból származók voltak elől, a pozsonyi és az egyéb hazai hírek pedig az újság végén. A hírek legnagyobbrészt külföldi eredetűek, amelyek forrásul a szerkesztőhöz eljutó külföldön kiadott lapok szolgáltak.

Folyóirat-szerű jegyeket visel a „Syllabus”, amelyet havonta mellékel a szerkesztő a főlaphoz, és amelyben az adott hónap nevezetesebb eseményeiről tájékoztatta az olvasókat, megmagyarázva az ismeretlennek tűnő földrajzi-történelmi fogalmakat. Helyet kaptak benne különböző tudományos tartalmú közlemények, amelyekben a tudományos életről, akadémiákról, tudós társaságokról, új felfedezésekről, természeti jelenségekről és megjelent könyvekről számoltak be. Többször megnyilatkozik a *Nova Posoniensia*ban Bél államismereti érdeklődése is. Abból az anyagból, amelynek gyűjtését Magyarország leírásának elkészítéséhez már akkor megkezdte, nem egyszer közölt lapjában is részleteket.

Bél Mátyás lapja azonban nem volt hosszú életű. Az újság jellegén az 1722. július 29-i számtól kezdve lényeges változás figyelhető meg: a lap iránya konzervatívabbá válik. Megváltozik a lapfej is, amely 1722 közepéig egy magyar és egy császári címert tartó angyalt ábrázolt, július 29-től, az új fejlécen az angyal helyét kétféjű sas foglalja el, amelynek testén látható a magyar címer. A változásról az újság hangjának módosulásán kívül, a *Nova Posoniensia* egyik pozsonyi példányán olvasható későbbi bejegyzés is tájékoztatást ad. Az iskola későbbi lelkésze, Mossóczi-Institoris Mihály²⁴ egy, a pozsonyi evangélikus iskola könyvtárának birtokában lévő *Nova Posoniensia* szám címlapjára azt jegyezte fel, hogy

²² Bél Mátyás ismeretlenek. Pozsony, 1721. május 1. In: Bél Mátyás levelezése. Szerk. bev. és jegyz. SZELESTEI N. László. Bp. 1993. 88–89.

²³ Haynóczi Dániel – Bél Mátyásnak. Sopron, 1722. január eleje. In: Bél Mátyás levelezése. Szerk. bev. és jegyz. SZELESTEI N. László. Bp. 1993. 93.

²⁴ Institoris Mihály (mossóczi) (1731–1803) evangélikus lelkész. Gimnáziumi tanulmányait Pozsonyban végezte, majd 1751–1756-ig Debrecenben tanult a református kollégiumban. 1756-ban magyar és szlovák lelkésznek választották Pozsonyban, emellett az evangélikus gimnáziumban a teológushallgatókat tanította. Értékes könyvtárát az evangélikus iskolának adományozta.

„Ez az első hírlap Magyarországon. Ezen derék és hasznos vállalat szerkesztői valószínűleg a pozsonyi ág. hitv. evang. iskola oktatói. A jezsuiták áskálódásai miatt kénytelenek voltak az alig megkezdett munkát abbahagyni, és ellenfeleiknek átengedni, folytatás végett. De nemsokára ők is abbahagyták, mivel az eredmény kétségkívül nem felelt meg törekvéseiknek és óhajtásaiknak.”²⁵

A *Nova Posoniensiát* tehát megindítása után egy és negyed évvel a jezsuiták szerezték meg. A pontos okokat nem ismerjük, de bizonyosnak vehető, hogy a lapban megnyilvánuló felvilágosult szellem és a protestánsok helyzetével kapcsolatos információk közlése eredményezhette a jezsuiták közbelépését. Erre az adott számukra lehetőséget, hogy a cenzúrát III. Károly rendelete a jezsuitákra bízta²⁶, és a pozsonyi jezsuita kollégium igazgatója, a kinevezett városi cenzor, élni kívánt a rábízott hatalommal. A jezsuiták megkísérelték, hogy az újságot saját szolgálatukba állítsák, de az nem sikerült: konzervatív iskolarendszerükbe nem tudták beilleszteni az újságolvasást.²⁷

Közvetlen utódja és folytatója nem akadt Bél Mátyás kezdeményezésének, új, iskolai célokra is felhasználható lap hosszú ideig nem indult hazánkban.

A 18. század második felében a sajtó hatalmas fejlődésen ment keresztül. Európaszerte egyre több újság és folyóirat látott napvilágot. Ebben az időszakban az egyetemeken és akadémiákon, számos helyen kezdték a sajtót az oktatásban felhasználni, főként az államtudomány és segédtudományai tanítása során. Az okok könnyen beláthatók. Az újságok és folyóiratok a jelennel foglalkoztak, folyamatosan új híreket közöltek a világ eseményeiről, az egyes országokban bekövetkezett politikai, vallási, gazdasági, tudományos változásokról, ezért nélkülözhetetlen forrást jelentettek az államtudományi tárgyak oktatásához. Kevés forrás maradt fenn ezekről az ún. „újságkollégiumokról”, de tudjuk, hogy pl. Németországban, Wolfenbüttelben, Halleban, Jenában és Göttingenben tartottak ilyeneket.²⁸ Jenában Martin Schmeitzel,²⁹ Göttingenben pedig Schlözer³⁰ tartott nevezetes és nagyhatású újságkollégiumokat.

²⁵ MARKUSOVSKY Sámuel: *Érdekes adatok a Bél Mátyás féle hírlaphoz.* = Nyugatmagyarországi Híradó 1902. 4. sz. 3.

²⁶ 1721. március 30-án, a pesti vallásügyi tárgyalások idején látott napvilágot III. Károly rendelete, amely a nagyszombati egyetem kancellárjára, illetve az általa megbízott személyekre bízta a könyvek és sajtótermékek cenzúrázását.

²⁷ A katolikus szerzetesrendek közül a felvilágosodás eszméitől megérintett piaristák voltak azok, akik Kelet-Európa egyes országaiban lapokat adtak ki, de a jezsuiták nem használták fel az időszaki sajtót más országokban sem. Ők, mint cenzorok, a 18. században sokkal inkább gátolták, mint segítették a hírlapirodalom kibontakozását.

²⁸ GROTH, Otto: *Die Geschichte der deutschen Zeitungswissenschaft.* München, 1948. 376.

²⁹ Schmeitzel, Martin (1679–1747) egyetemi tanár, a politikai statisztika megalapítója és első művelője. Brassóban született, gimnáziumi tanulmányait is ott végezte. 1700–1702-ig Jenában, később Wittenbergben, és Halleban folytatott egyetemi tanulmányokat. Előbb a jenai majd a hallei egyetemen tanított.

³⁰ Schlözer, August Ludwig (1735–1809) egyetemi tanár, történétíró. Teológiai tanulmányokat végzett Göttingenben és Wittenbergben, majd 1755-től, mint nevelő működött Stockholmban, Upsalában, később Oroszországban, Szentpéterváron. 1769–1804-ig a göttingi egyetem professzora.

Nyomtatásban fennmaradt Schmeitzel újságkollégiumainak vázlata 1723-ból,³¹ és Schlözer egy munkája 1777-ből, amelyben leírja a már évek óta heti 2-3 órában tartott újságkollégiumának célját, tartalmát és módszerét.³² Schlözer meg akarta tanítani hallgatóit az újságolvasás művészetére. Ennek feltétele az, hogy az újságolvasó különbséget tudjon tenni az újságokban olvasható hírek és az azokhoz fűzött kommentárok között. Hangsúlyozza: meg kell tanulni felismerni a fontos és a jelentéktelen híreket, még akkor is, ha az utóbbiakról szóló híradások a hosszabbak. Schlözer politikai és államismereti érdeklődése miatt lenézte a korabeli újságoknak azt a gyakorlatát, hogy az udvari ceremóniákról hosszú tudósításokat írtak, ugyanakkor hiányolta, hogy gazdasági, társadalmi és politikai kérdésekről csak röviden szólnak. Érdekes Schlözer véleménye az újságok valódi és valótlán híreivel kapcsolatban. Szerinte minden újság azt írja címlapjára: „Relata refero”, mindegyik az igazat akarja írni, nem az újságíró a hibás, ha valamelyik híre nem bizonyul igaznak. Nem szabad az újságot többre tartani, mint ami: hírek és ítéletek gyűjteményének, amelyek különböző vidékek különböző embereitől származtak; a legtöbb esetben az újságíró igazságukról nem győződhet meg. Schlözer nagy jelentőséget tulajdonított az újságoknak, de óva intette tanítványait attól, hogy mindent elhiggyenek, amit az újságban látnak. Az újságolvasás művészete abban áll, hogy a hallgatók kritikával olvassanak újságot, hiszen ezek fontos eszközei a tájékozódásnak, de vakon nem szabad hinni a közölt hírekben.

Az újságkollégium módszeréről a következőket írja: minden félévben kiválasztja azokat a legjelentősebb eseményeket, amelyekkel egy ideig minden újság tele van. Ezeknek az eseményeknek azután a göttingai könyvtár segítségével alaposan utánanéző, hozzáolvas, hogy a híreket megfelelő földrajzi, történelmi és politikai magyarázatokkal tudja ellátni. Schlözer meg kívánta tanítani hallgatóit arra is, hogy az újságokban óvatosságból elrejtett rövid, de fontos híreket is észrevegyék, és jelentőségüknek megfelelően értékeljék.³³ Számos magyar hallgató látogatta Göttingenben Schlözer újságkollégiumait, ezek hatása a hazai sajtó kezdeti szakaszára nagyon nagy.

Hazánk szempontjából is érdekes tény, hogy az újságok iskolai felhasználásának gondolata az oktatáspolitikai szintjén az 1770-es évek elején merült fel először, az osztrák tanügyi reformmunkálatok során. Ekkor Bécsben olyan felvilágosult

³¹ SCHMEITZEL, Martin: *Abriss zu einem Zeitungs-Collegio welchen er in einem publico collegio Seinen Herren Auditoribus zur Continuation der neuen Historie umständlich deutlich erläutern will*. Mit einer Vorrede von der Einrichtung dieses Collegii. Jena 1723.

³² *Entwurf eines Zeitungs Collegii*. In: *Entwurf zu einem Reise-Collegio* von A.L. SCHLÖZER. Göttingen, 1777. 21–30. A műről: HAACKE, Wilmut: *Schlözers Göttinger Zeitungskolleg von 1777*. In: *Für den Tag schreiben. Festschrift Dr. phil. Viktor Wurm. Verleger und Chefredakteur*. 70. Geburtstag. Göttingen, 1968. 35–46. és KÓKAY György: *Göttinga és a magyar újságírás kezdetei*. In: *Uő: Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. Bp. 1983. 98–105.

³³ Rendkívül érdekes, hogy Schlözer újságkollégiumának 1777-ben, Göttingenben megjelent vázlatát magyarul közli 1818-ban a *Tudományos Gyűjtemény*. HUSZÁR Károly: *Javallat Újság – Collegiom felől*. = *Tudományos Gyűjtemény* 1818. VII. 115–119.

gondolkodású férfiak kerültek a legmagasabb állami és udvari tisztségekbe, akik a Swieten által megalapozott eszméket vitték tovább.

Példaként említhetjük Anton Pergen³⁴ grófot, aki diplomataként Európa számos országában megfordult, és tapasztalatait felhasználva tanügyi reformjavaslatokat nyújtott be Mária Teréziának 1770-ben és 1771-ben.³⁵ (Mellékletében megtalálható Francke hallei paedagógiumának ismertetése, az ott folyó újságolvasó órák említésével.)

A javaslat lényege az, hogy az osztrák iskolarendszer elavult, alapvető változtatásra szorul. A szerző hangsúlyozza, szükség van az oktatásügy egyházi irányításának megszüntetésére, és állami felügyeletének mielőbbi bevezetésére.

Témánk szempontjából is találunk a javaslatban egy érdekes megjegyzést. A földrajz, valamint a természetre és az államrendre vonatkozó ismeretek tanításáról szóló résznél találkozunk az újságok heti egy alkalommal történő olvastásának felvetésével.

„Es würde nicht allein zu einer sehr angenehmen Abwechslung im geographischen Unterricht, sondern sogleich zur besten Wiederholung des Erlernen dienen, wenn wöchentlich ein Schüler nach dem andern ein paarmal eine wohlgeschriebene Zeitung öffentlich vorläse und der Lehrer die darin vorkommende geographische sowohl, als Natur und Staatsmerkwürdigkeiten den Schülern auf eine unterhaltende Art zu erklären.“³⁶

Pergen gróf javaslata nem valósult meg, de előkészítette a talajt a küszöbön álló nagy tanügyi reformnak.

A Ratio Educationis keletkezéstörténetét, tartalmát, hatását, jelentőségét, részletesen feltárta már a magyar neveléstörténeti szakirodalom.³⁷ A benne körvonalazott új tantárgy, az újságolvasás a „studium novorum publicorum” kérdésért

³⁴ Pergen, Johann Anton von (1725–1814): osztrák diplomata. Életről és működéséről átfogó, új összefoglalás: BERNARD, Paul P.: *From the Enlightenment to the Police State. The Public life of Johann Anton Pergen*. Urbana, 1991.

³⁵ PERGEN, A.: *Instruction für die Orientalische Akademie als ein allgemeiner Plan für Öffentliche Erziehungs und Schulanstalten*. 1770. 470 f. Kézirat. Hof-Haus und Staatsarchiv (Wien.) A tervezetet kivonatosan közli: HELFERT, J. A.: *Die österreichische Volksschule*. Prag, 1860. 196–224. A javaslatot ismerteti: FINÁCZY Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*. II. Bp. 1902. 41–45.

³⁶ (Nem csupán nagyon kellemes változtatás lenne a földrajz tanításában, hanem egyszersmind a tanultak legjobb ismételtesére is szolgálna, ha hetenként egyszer egy-egy tanuló nyilvánosan felolvasna egy jól megírt újságot, és a tanár az abban említett földrajzi, természeti és államismereti vonatkozásokat szórakoztató módon elmagyarázná a tanulóknak.) PERGEN, A.: *i. m.* 300. f. vö. FINÁCZY Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*. II. Bp. 1902. 45.

³⁷ FINÁCZY Ernő: *Az 1777. évi Ratio Educationis alapelvei*. = Akadémiai Értesítő 1901. 375–384. RAVASZ János: *Az 1777-i Ratio Educationisról*. In: *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Bp. 1958. 423–456. CSÓKA J. Lajos: *Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám*. Pannonhalma, 1936. MÉSZÁROS István: *Két Ratio Educationis: kiteljesedés vagy hanyatlás?* = Magyar Pedagógia 1982. 2. sz. 190–203.

azonban csak mellékesen, említésszerűen tárgyalja egy-egy könyv vagy tanulmány. Pedig e tárgykör vizsgálata mind sajtótörténeti, mind neveléstörténeti szempontból rendkívül fontos. A Ratio alkotói fontos szerepet szántak a bevezetendő újságot olvasó óráknak. Ezekben a foglalkozásokon a gimnázium felsőbb évfolyamait látogató, és az akadémiákon tanuló fiatalok (vagyis az ország jövőendő értelmisége) elmélyíthetik a különböző stúdiumok keretében már megszerzett ismereteiket, tájékozódhatnak a gazdasági, társadalmi, politikai és tudományos élet aktuális eseményeiről, vagyis megismerkedhetnek a lapok által (természetesen csak megszürtve) közvetített új felvilágosult eszmékkel.

A Ratio Educationis összeállítója, Ürményi József³⁸, 1776-ban kérte fel Piller Celestin³⁹ piarista szerzetest, aki ekkor a pesti gimnáziumban tanított, hogy dolgozza ki az új tárgy – a studium novorum publicorum – módszertanát. A kéziratos mű címe: „De publicorum novorum studio existimatio”.⁴⁰ Piller tervezetében óvatosan fogalmaz, mivel a tárgy bevezetésének már a gondolata is ellenállást váltott ki számos egyházi vezető részéről. Ő nem elsősorban az iskolai újságot olvasásnak a földrajzi, történeti, államismerteti tanulmányok szempontjából hasznos voltát hangsúlyozza, hanem azt, hogy az újságokban számos vallási és erkölcsi szempontból buzdító erejű hír található, és ez jó példát nyújthat az ifjúságnak. Éppen ezért javasolja, hogy az újságot olvasó órákon csak a jó erkölcsű és szorgalmas hallgatók vehessenek részt, a hanyagok és a fegyelmezetlenek ne.⁴¹

A Ratio előírása szerint az újságot olvasó órákat az iskolarendszer magasabb szintjein kell bevezetni: a gimnáziumokban és a királyi akadémiákon.

A gimnáziumokra vonatkozó 155. § a következőképpen fogalmaz:

„Nem csekély mértékben befolyásolja az állampolgárok műveltségét, és nem ritkán bő hasznot szerez számukra azoknak az eseményeknek az ismerete, melyek nap mint nap történnek a földkerekség különböző részein, hiszen az új eseményeknél semmi sem kerül gyakrabban szóba köztük. Bizony röstelkedhetnénk, ha ezen a téren a magyar ifjak tájékozatlanok maradnának. Ezért nemcsak arra kell lehetőséget adni a gimnáziumban, hogy olvassák az új híreket, de arra is, hogy az ezekből származó és az ezekből várt tanulságokat is levonhassák... a gimnázium igazgatója a tanév elején kezdje el ezeket az új eseményeket tárgyaló előadásokat, és maga tartsa azután hetenként két alkalommal.”⁴²

³⁸ Ürményi József (1741–1825) oktatáspolitikus. Életrajzának és munkásságának legújabb feldolgozása: PRUZSINSZKY Sándor: *Ürményi József*. Bp. 1990.

³⁹ Piller Celestin (1742–1821) piarista áldozópap és tanár. Vácon, Szegeden, Pesten, Selmecen, Kőszegen tanított. Tankönyveket, egyházi műveket írt.

⁴⁰ OSzK Kézirattár Fol. Lat. 2997. 78–90 ff. „Caelestini Piller e Scholis Piis Gymnasii regii Ginsiensis directoris localis De publicorum novorum studio existimatio.”

⁴¹ Ez a gondolat a Ratio Educationis 155 §-ban így jelenik meg: „Zárja ki ebből (az újságot olvasó órákból) a lustákat és a figyelmetleneket, viszont a többi tanulót, a jó gondolkodásúakat és a szorgalmasakat bocsássa be.” *Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*. Ford. jegyz. és mutatók: MÉSZÁROS István. Bp. 1981. 122.

⁴² Uo. 122.

A királyi akadémiák filozófiai tagozatán is be kell vezetni az újságközlemények olvasását, mondja ki a 177. §. A logika, a fizika, a természetrajz, a matematika, a hazai és világtörténelem, az egyháztörténet mellett itt előadásokat kell tartani újságközlemények alapján.

„...e foglalkozásoknak az a sajátossága az akadémián, hogy a vezetésre kiszemelt tanár az események elbeszélése során szőjön közbe hasznos megjegyzéseket, utalva a földrajz, a történelem és más kapcsolódó tudományok vonatkozásaira.”⁴³

A Ratio Educationis a királyi akadémiák jogi tagozatán is kötelezővé teszi az „újságközleményeket tárgyaló”⁴⁴ előadást.

Érdekes és nehezen megoldható kérdésként merült fel a Ratio alkotóiban, hogy milyen újságokat javasoljanak a gimnáziumok és akadémiák számára. A Ratio előírásai itt ellentmondóak. A 183 §-ban olvashatjuk:

„Valamennyi akadémia járassa mind a közéleti, mind a tudományos eseményeket közlő lapokat, részint hogy a tanárok ne legyenek a világon történt események tekintetében röstellni való módon tájékozatlanok; részint, hogy a tanulni vágyó növendékek... tanulmányaikat rendben és sikeresen végezhessek.”⁴⁵

Tehát a Ratio szerzői szerint a világ dolgaiban történő tájékozottság megszerzéséhez nélkülözhetetlenek az újságok, ezért az akadémiáknak több lapot is járattatniuk kell. A főként külföldről beszerezhető lapok azonban nagyon drágák voltak. Feltehetően ezért, de a jobb ellenőrizhetőség kedvéért is előírja a Ratio egy külön iskolai célra készülő lap létrehozását:

„A királyi egyetemen szerkesztik majd azt a közlőnyt, amely a leginkább emlékeztetre méltó esetekről hírt fog adni.”⁴⁶

Egy ilyen lap létrehozása egyedülálló vállalkozás lett volna, hiszen az ország jövőendő értelmisége műveltségét tette volna a korábbiaknál jóval szélesebbé, korszerűbbé, irányított keretek között. A Ratio megalkotói sokféle funkciót szántak ennek az egyetemen szerkesztendő lapnak.⁴⁷ Tájékoztatnia kellett volna a gimnáziumok magasabb osztályait, és az akadémiákat látogató ifjúságot a politikai dolgokról, a tudomány legújabb vívmányairól, meg kellett volna ismertetnie velük a korabeli élet által felvetett kérdéseket, el kellett volna mélyíteni bennük a földrajzi, történelmi, államismereti stúdiumaik során szerzett ismereteket. Emellett hírt kellett volna adnia a hazai tanügy eseményeiről, a frissen megjelent hazai és külföldi könyvekről, az idegen országokban működő tudós társaságok tevékenységéről.

⁴³ Uo. 140.

⁴⁴ Uo. 146.

⁴⁵ Uo. 144.

⁴⁶ Uo. 122.

⁴⁷ A Ratio latin szövege a lapot „ephemerides publicae”, ill. „literariae” szavakkal említi.

Egy ilyen lap szerkesztése elsősorú érdeke lett volna a magyar szellemi életnek, de az anyagi alap biztosítása, a megfelelő szerkesztő megtalálása nagy nehézségekbe ütközött. 1778 és 1784 között különféle tervek születtek a lap alapításával kapcsolatban.⁴⁸

A helytartótanács 1778. szeptember 7-én, 4766. számú leiratában felszólította a budai egyetem tanácsát⁴⁹, hogy dolgozza ki a kiadandó lap tervét. Mivel a Ratio a gimnáziumokban, valamint az akadémiák filozófiai és jogi fakultásain írta elő az újságolvasást, a terv kidolgozásával e három iskolatípus előjáróit bízta meg az egyetem tanácsa. A filozófiai kar részéről Makó Pál,⁵⁰ a jogi kar részéről Stur József,⁵¹ gimnáziumi részről pedig Molnár K. János⁵² budai főgimnáziumi igazgató vett részt a munkában. Mindhárman elkészítették tervezetüket.⁵³

Makó Pál tervezete önálló koncepcióra, és széleskörű tájékozottságra vall. Úgy gondolta, hogy a heti egy órás tantárgy igényei miatt egy – a politikai hírlap és a tudományos folyóirat kritériumainak egyaránt megfelelő – lap szerkesztése és kiadása az egyetemen túlságosan nagy anyagi és szellemi áldozattal járna. A politikai lap szerkesztéséhez egész Európát behálózó levelezőgárdára, hatalmas nyelvismeretre, és rengeteg pénzre lenne szükség. Emellett az egyetem tanárai között nincsenek olyanok, akik erre időt tudnának szakítani az oktatás mellett. Ezért tehát egy olyan tudományos folyóirat kiadását javasolja, amely megismerteti a magyar olvasókkal a külföld tudományos eredményeit, és alkalmas arra, hogy a magyar szellemi alkotásokat külföldön népszerűsítse. A folyóiratba nem csak a budai egyetem tanárai írhatnának, hanem a vidéken élő értelmiségiek is. Példaként olyan korabeli külföldi tudományos lapokat említ, amelyek mintául szolgálhatnak. (*Journal des Scavans, Monthly Review, Journale d'Italia à Modena, Göttinger Anzeigen*). A létrehozandó lap címe *Miscellanea Budensia* lehetne.

⁴⁸ Erről: F. CSANAK Dóra: *A Ratio Educationis és az iskolai újságolvasás.* = Magyar Könyvszemle 1975. 243–260. és SZELESTEI N. László: *Tersztyánszky Dániel iskolai-újság tervezete.* = Magyar Könyvszemle 1976. 390–396.

⁴⁹ Az egyetemi tanács a négy fakultás igazgatójából, a budai főgimnázium igazgatójából és az egyetem jegyzőjéből állt. Elnöke a teológiai fakultás igazgatója, Szabó András (1738–1819) volt.

⁵⁰ Makó Pál (1724–1793) jezsuita, majd a rend megszűnése után világi pap, kiváló fizikus, matematikus, a Ratio Educationis latin nyelvű szövegezője. Tankönyveit Európa-szerte használták. Róla: M. ZEMPLÉN Jolán: *A magyarországi fizika története a XVIII. században.* Bp. 1964. 240–253. WIRTH Lajos: *Makó Pál élete és életműve.* Jászberény, 1997.

⁵¹ Stur József, az egyetem természetjogi majd római jogi tanszékének tanára. Vö. ECKHART Ferenc: *A Jog- és Államtudományi Kar története.* Bp. 1936. 88.

⁵² Molnár K. János (1728–1804) jezsuita, a rend megszüntetése után világi pap. Pozsonyban, Bécsben, Grazban tanult, Nagyszombatban, Győrben, Budán a rend gimnáziumaiban tanított. A rend feloszlata után lelkészkedett, 1776-ban a budai gimnázium igazgatójává nevezték ki. 1784-ig működött, mint tanár, sokféle tudományt tanított. Ürményi József is a tanítványa volt. Számos műve jelent meg, ő írta az első magyar nyelvű fizikai, építészeti és pedagógiai művet.

⁵³ OL. A 39 Acta Generalia 1779/5150. A tervezetek latin nyelvű szövegét közli: F. CSANAK Dóra: *i. m.* 247–249; 251–252; 254.

Molnár János sokkal konzervatívabb állásfoglalása szerint olyan politikai és tudományos közleményeket tartalmazó lap típust lenne érdemes az iskolák céljára kiadni Budán, amely másodközléseket tartalmaz, olyanokat, amelyek más európai lapokban már megjelentek. Így csak a válogatás munkája hárulna a szerkesztőkre.

1779 tavaszán született meg a jogi kar tervezete a lap ügyében. Stur József rövid javaslatában hangsúlyozta egy tudományos folyóirat kiadásának hasznát. Ő elsősorban a könyvismertetések közlését tartotta fontosnak, de az új külföldi és hazai tudományos hírek is helyet kaphatnának a lapban – írta. Egyetlen új momentum fedezhető fel tervezetében, mégpedig az, hogy az egyetemi könyvtár feladatává tenné az ismertetendő könyvek, valamint a külföldi, elsősorban egyetemi kiadványok, periodikák beszerzését. A tanügyi bizottság 1779. szeptember 4-én tárgyalta a lap ügyét, de megfelelő anyagiak hiányában a döntést elhalasztották.

Az iskolai újságolvasás céljainak megfelelő lap kérdése még felmerült néhány-szor a következő évek során. A magas költségek miatt arra is gondoltak, hogy új lap kiadása helyett vásárolják meg az 1771 és 1776 között Bécsben német nyelven megjelent *Allernädigst privilegirte Anzeigen aus sämtlich kaiserlich-königlichen Erbländern herausgegeben* című folyóirat⁵⁴ megmaradt példányait, mely megfelelné az újságolvasó órák követelményeinek, és Bécsben még kapható. Ez az ötlet aztán úgy módosult, hogy elhatározták, nem az *Anzeigen* teljes anyagát használják fel, hanem egy, a hazai történelemre, földrajzra szorítkozó kompendiumot adnak ki iskolai használatra.

Közben az *Anzeigen* szerkesztője, Tersztyánszky Dániel⁵⁵ kompendium helyett egy új, negyedévenként megjelenő, 12 íves, kizárólag magyar anyagot tartalmazó periodika kiadását javasolta, *Beyträge zur königlichen ungarischen Erbländer* címmel.⁵⁶

Adatok maradtak fenn pozsonyi katolikus gimnáziumban az 1780. április 5-én tartott tanári értekezletről, amelyen az igazgató közölte a tantestülettel, hogy Tersztyánszky Dániel, aki a Ratio Educationis munkálataiban is részt vett, és aki 1779-től pozsonyi királyi kamarai tanácsosként Pozsonyban élt és dolgozott, újságkiadási tervének támogatását kéri az iskola tanáraitól. Mivel Magyarországon „a közjót szem előtt tartó, különféle tárgyakról szóló latin nyelvű újságok nincsenek”, Tersztyánszky felkéri az iskola tanárait, hogy írásaikkal támogassák a tervezett

⁵⁴ A lapot a Kollár Ádám által alapított „tudós társaság” adta ki, de a tényleges szerkesztést Tersztyánszky Dániel végezte. A lap földrajzi, természettudományi, gazdasági és történelmi vonatkozású cikkeket és könyvismertetéseket közölt.

⁵⁵ Tersztyánszky Dániel (1730–1800) kamarai levéltárnok, 1779-től pozsonyi kamarai tanácsos. Részt vett a Ratio Educatiois megalkotásában.

⁵⁶ Tersztyánszky lapalapítási terveivel foglalkozó iratok lelőhelye a Magyar Országos Levéltár. C-67. Departamentum litterario-politicum. Universitas Budensis. 1778. Fons 39. Pos 1–2. Fons 19. Pos 1–20. Az iratokról Kenéz Győző készített kivonatokat, amelyek megtalálhatóak az MTA Irodalomtudományi Intézetének levéltárában.

lapot. Közölnék, hogy milyen tárgyról írnának szívesen, és milyen honoráriumot kívánnak.⁵⁷ A tanárok támogatásukról biztosították az újság tervét.

1780. május 21-én a tanügyi bizottság is tárgyalta a tervet, de a lap végül nem valósult meg,⁵⁸ mert az egyetemi tanács nem támogatta a javaslatot, visszatért a kompendium változathoz azzal a kiegészítéssel, hogy az iskolai céloknak egy latin nyelvű kompendium inkább megfelelné, mint egy német. Azt is hozzáteszik, hogy azt ne az egyetemi nyomda jelentesse meg. 1780. október 6-án a királynő úgy határozott, hogy küldjék fel neki a tervezett kompendium egy összefüggő részét, ezután dönt arról, hogy vállalja-e a költségeket az állam. Arról nincsenek dokumentumok, hogy a latin nyelvű kompendium egyáltalán elkészült-e.

Tersztyánszky azonban változatlanul kitartott egy önálló iskolai lap kiadásának tervénél. November 13-án kelt, „*Idea Ephemeridum publicarum*”⁵⁹ című tervezete szerint olyan latin nyelvű lapot adna ki, amely maradéktalanul megfelel a Ratio szellemének. A hetenként kétszer, szerdán és szombaton megjelenő újság címe *Selecta Istropolitana* lenne. A kiadást Patzkó Ferenc pozsonyi nyomdász (az első magyar nyelvű lap, a *Magyar Hírmondó* kiadója) vállalta. Az újság beszámolna minden „hasznos dologról”, történeti, földrajzi, természettudományi témákról. Közölné a királyi rendeleteket, különös tekintettel az iskolaügyet érintőekre. Hírt adna a Magyarországon megjelenő könyvekről, tudományos eredményekről. A külföldi eseményeket az európai lapok nyomán közölnék. Tersztyánszky részletesen írt a kiadás várható költségeiről is. A tervezetet 1780. november 15-én tárgyalta a helytartótanács. Megvalósulására azonban nem került sor.

Több mint négy év múlva, 1784. december 16-án Horányi Elek, a pesti piarista gimnázium történelemtanára nyújtott be lapalapítási tervet a helytartótanácsához.⁶⁰ A tervezet, ugyanúgy, mint Tersztyánszkyé, a Ratio 155.§.-ából indul ki. Utal arra, hogy az iskolai újságolvasás céljait szolgáló lap nem valósult meg. Célja egy nyolcadrészt formájú hetilap kiadása, a pesti Trattner nyomdában, *Memoriae Istropolitanae* címmel. A tervezet szerint Horányi híreket közölt volna a külföldi és magyarországi egyházi, politikai ügyekről, a gazdaság, az ipar, a kereskedelem állapotáról. A lap hazai és külföldi könyvek ismertetéseit is közölné. Mivel a tervezet megfelelt a Ratióban megfogalmazott igényeknek, a lapindítási engedélyt gyorsan megadták. Ennek ellenére a lap nem valósult meg, valószínűleg az előfizetők kis száma miatt. Tehát a sok terv és próbálkozás ellenére a kifejezetten iskolai újságolvasás céljait a szolgáló lap végül is nem valósult meg.

⁵⁷ SCHÖNVITZKY Bertalan: *A pozsonyi katolikus főgymnasium története*. Pozsony, 1896. 221–222.

⁵⁸ Vö. F. CSANAK Dóra: *i. m.* 251.

⁵⁹ A tervezet latin nyelvű szövegét közli: SZELESTEI N. László: *Tersztyánszky Dániel iskolai-újság tervezete*. = *Magyar Könyvszemle* 1976. 391–394.

⁶⁰ A beadvány szövegét közli: F. CSANAK Dóra: *i. m.* 258–259. A tervezett lapról: CSAPLÁR Benedek: *Révai Miklós élete II.* Bp. 1883. 162. és KÓKAY György: *A magyar hírlap- és folyóirat-irodalom kezdetei (1780–1795)*. Bp. 1970. 422.

Érdekes kérdés, hogy egyáltalán volt-e olyan periodika, amely a Ratio Educationis által előírt lap szerepének megfelelt? Sajtótörténészeink feltételezik, hogy az *Ephemerides Vindobonenses* volt ez a lap.⁶¹

Az *Ephemerides Vindobonenses* 1776. július 5-én, tehát a Ratio Educationis megjelenése előtti évben indult Bécsben, nyolcadrét nagyságban, kéthasábos formában. Fejlécén a császári kétfejű sas látható egy címerrel és két mitológiai alakkal. Eleinte hetenként egyszer, később kétszer jelent meg. Időnként, ha a lap terjedelme kevésnek bizonyult, toldalékot, Appendixet csatoltak hozzá. A lapot a bécsi Kurzbeck-nyomdában nyomták szép tipográfiai kiállításban. Szerkesztője Keresztúry József⁶² volt.

Az előfizetési felhívásban a szerkesztő vázolja megindítandó újságának programját és létrejöttének szükségességét. A művelt nemzetek példájára hivatkozik, ahol már csaknem mindenütt van hírlap. Ugyanezt olvashatjuk Piller Celestin 1776-ban írt kéziratában, amelyben Ürményi megbízása alapján a Ratio Educationisba felveendő „studium novorum publicorum” módszertanát vázolta. A továbbiak során azt ígéri Keresztúry, hogy a legnagyobb hűséggel szándékozik a hírlapban beszámolni arról, ami a világban történik, de csakis azokról az eseményekről, amelyeknek közlése kulturális vagy gazdasági szempontból valamiféle haszonnal jár. Piller tervezetének is az az alapelve, hogy az újságolvasó-studiumnak hasznosnak és érdekesnek kell lennie. Végül arról ír, hogy a magasabb osztályokba járó kiváló előmenetelű diákok számára milyen hasznos olvasmány lehet az *Ephemerides Vindobonenses*.⁶³ Piller is korlátozza a „collegium novorum publicorum”-ban résztvevő diákok körét: egyrészt úgy, hogy csak azok számára írja elő, akik magasabb irodalmi tanulmányokat szándékoznak folytatni, másrészt pedig elvként állítja fel, hogy csak nemes származású vagy pedig egészen kiváló tanulók vehetnek részt az újságolvasó órákon.⁶⁴

Ezek az egyezések arra vallanak, hogy Keresztúry ismerte Piller tervezetét, ami elfogadható feltételezés, hiszen Keresztúry jól ismerhette Kollár Ádámot, (akinek szerepét a Ratio Educationis létrehozásában tisztázta már a szakirodalom) és rajta keresztül Ürményi Józsefet is, aki felkérte Pillert a tervezet elkészítésére. Keresztúry József és Kollár Ádám rendtársak voltak, mindketten jezsuiták. Tudjuk, hogy Kollár ekkor a bécsi udvari könyvtár igazgatója volt. Így minden okunk megvan

⁶¹ KÓKAY György: *Az Ephemerides Vindobonenses (1776–1785)*. = Magyar Könyvszemle 1957. 347–358.

⁶² Keresztúry József (1739–1794) Tizenöt éves korában a jezsuita-rendbe lépett, majd Nagyszombatban a grammatikai osztály tanára lett. 1764-ben, jóval a rend feloszlata előtt, kilépett a Jézus-társaságból és Varasdon, majd Grácban folytatta tanulmányait. Előbb irodalmat majd jogot tanult, később ügyvédi gyakorlatot folytatott. Varasdon közjegyző lett, majd Bécsbe költözött, ahol udvari ágens volt hosszabb ideig. 1789-ben II. Józseftől nemességét kapott. 1794-ben halt meg.

⁶³ *Ephemerides Vindobonenses*. 1777. 166.

⁶⁴ MÁTÉ Károly: *Sajtó és nevelés*. Bp. 1947. 6. és *Dezsényi: i. m.* 157.

feltételezni azt, hogy Keresztúry, aki Bécsben szerkesztette lapját, személyesen is kapcsolatban állt Kollárral. A lap – programja szerint – a kor hazai és külföldi eseményeiről akart beszámolni. Keresztúry nem szándékozott mindenfélét, válogatás nélkül közölni, csak azt, ami haszonnal jár az olvasók számára. A politikai hírek mellett beszámol irodalmi, tudományos, művészeti és gazdasági eseményekről is. Az újságot elsősorban magyar, horvát, szlavón, dalmát, erdélyi és lengyel olvasóknak készíti, akik számára a latin második anyanyelv. Ezért elsősorban ezekre az országokra terjed ki a hírlap érdeklődési köre, és főleg ezeket a népeket érintő rendeletekről és az ezekben az országokban lejátszódó egyházi és világi eseményekről számol be. Az előfizetési felhívás végül felkéri az említett országok művelt férfait, hogy segítsék a vállalkozást, és hazájuk közlésre méltó eseményeiről tudósítsák a hírlap szerkesztőjét.

Az újság első száma 1776. július 5-én jelent meg. A híreket országok, azon belül városok szerint is csoportosítva hozta. Első helyen mindig a Németországból, és a Bécsből származó hírek állottak. Ezután következtek a magyarországi, olaszországi, franciaországi, angliai, lengyelországi, törökországi, oroszországi, dániai, svédországi hírek. E közlemények valóban sokrétűek voltak, hisz egész Európára, sőt néha Ázsiára, Afrikára és Amerikára is kiterjedtek. A hírek megjegyzés nélküli, többnyire más újságokból kivonatolt közlemények voltak. A külföldi hírek közül csupán csak azok élénkebbek, amelyek bécsi eseményekről számoltak be. Ez érthető is, hiszen ezeket saját élményei alapján írhatta a szerkesztő. A magyarországi közlemények hangján érezhető, hogy azok álltak a szerkesztőhöz legközelebb. Levelezők tudósításai nyomán beszámol különböző vidékek nevezetesebb eseményeiről: tűzvészekről, árvizekről, földrengésekről, az időjárásról és a termésről. A magyarországi események közlése során néha fel is hagy az egyszerű referáló modorral és megjegyzéseket is tesz, főleg akkor, ha valamilyen hasznos példa követésére buzdíthat. Gazdasági kérdésekről rendszeresen hírt adott *Oeconomica* című rovatában, mert – miképp a szerkesztő ezt még a lap indulása előtt írta – ez jár a legtöbb haszonnal az olvasók számára.

A magyarországi hírek jó része foglalkozik a nevelésügyi reformmal és az iskolaügy átszervezésével. A *Ratio Educationis* megjelenése alkalmából részletesen, több számon keresztül ismerteti a rendelkezést, a magyar iskolaügy átszervezését, és új felépítését. A lap, később is rendszeresen beszámolt az iskolákat érintő hírekről, kinevezésekről, áthelyezésekről. Volt az újságnak egy rovata *Res literariae* címmel, amelyben a megjelent könyvekről olvashatunk rövid ismertetéseket. Találunk a lapban kisebb híreket találmányokról, felfedezésekről is, az *Inventa* című rovatban.

Az újság nyelve latin volt, részben azért, mert a szerkesztő a lapot a műveltek és nem a köznép számára készítette, részben, mert a Birodalom sok országot foglal magában, ahol az anyanyelven kívül leginkább latinul beszélnek.

Kik voltak az olvasók? Nyugodtan állíthatjuk, hogy elsősorban az iskolai tanulóifjúság. Őket nevezi meg egyedül határozottan a szerkesztő, mint olyan olvasóréteget, amelyre számít. Az eddig elmondottak is arra utalnak, hogy Keresztúry lapját valóban a *Ratio Educationis* által előírt újságolvasó kollégiumok részére szánta

elsősorban.⁶⁵ A latin nyelv az 1770-es években még nem vesztett vezető szerepéből, hiszen Magyarországon nemcsak az egyház, hanem a törvényhozás, a bírászkodás a közigazgatás és az oktatás nyelve is ez volt. Keresztúry szól arról, hogy hírlapja által az ifjúság könnyebben megtanulja a jelen eseményeit latinul elbeszélni, mint a klasszikus szerzők művein keresztül. Tehát a gyakorlati, a hivatali és politikai életre – amelynek nyelve a latin volt – szándékozott az ifjúságot előkészíteni. Keresztúry lapja 1785-ben szűnt meg, amikor II. József bevezette a német hivatalos nyelvet.

Határozottan állíthatjuk, hogy e lap szolgálta elsőként a Ratio által előírt újságkolégium megvalósítását. Erre mutatnak – mint láttuk – Keresztúrynak a felvilágosult abszolutizmushoz közelálló nézetei nevelésügyi kérdésekről, az újság előfizetési felhívása és Piller tervezete között levő egyezések, a hírlap bőséges híradásai a Ratio Educationisról és a vele kapcsolatos oktatásügyi kérdésekről, és nem utolsósorban az, hogy maga a szerkesztő is a tanulóifjúság számára ajánlotta lapját.

Felmerül még egy kérdés: a Ratio Educationis szövegében többször előfordul az iskolai újságolvasás céljaira kiadni kívánt, és az egyetemen szerkesztendő latin nyelvű lap, amelyet *Ephemerides Budenses* címen emlegetnek. (177. §).

Volt-e valami köze az 1790 áprilisában indult, és 1793-ban megszűnt *Ephemerides Budenses* című, Tertina Mihály által szerkesztett újságnak a Ratio Educationisban emlegetett hasonló című laphoz? Kutatók⁶⁶ kiderítették, hogy bár Tertina lapja számított a tanulóifjúságra, mint olvasóközönségre, sőt az 1791. november 8-i számban előfizetésre szólítja fel az iskolákat, megjegyezve, hogy az újságolvasást a Ratio Educationis előírja, nem iskolai célokra készült újságról van szó. A szerkesztő a lapot nem az ifjúság, hanem a latinul jól beszélő, politikailag számottevő réteg, főként a nemesi-értelmiségi réteg számára adta ki. Nem ez volt tehát a tervezett egyetemi újság, nem is lehetett, hiszen felvilágosult irányzata miatt nem számíthatott hivatalos támogatásra, a cenzúrával is többször összeütközésbe került.

Ezek után joggal merülhet fel a kérdés: vajon megvalósult-e a Ratio által előírt iskolai újságolvasás a magyar oktatásban? Voltak-e újságolvasó órák a gimnáziumokban és az akadémiákon? Milyen újságokat olvastattak ott, ahol bevezették a tárgyat?

Fináczy Ernő szerint az iskolai újságolvasás csak egy-két nagyobb iskolában folyt, ahol a tanár a maga pénzén járatta az *Ephemerides Vindobonenses* című lapot, az intézetek nagyobb részében azonban elmaradt e foglalkozás.⁶⁷

Ez a megállapítás nem helytálló. Valóban kevés adat maradt fenn az újságolvasó órák bevezetéséről a különböző iskolákban, de a szórványos adatokból az derül ki, hogy a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején, sőt az 1790-es évek-

⁶⁵ DEZSÉNYI Béla: *i. m.* 158.

⁶⁶ Vö. WINDISCH Éva: *Adalékok az Ephemerides Budenses keletkezésének kérdéséhez.* = Magyar Könyvszemle 1955. 312–319. és DEZSÉNYI Béla: *i. m.* 158.

⁶⁷ Vö. FINÁCZY Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. II.* Bp. 1902. 359–360.

ben is, nem csak egy-egy, de számos magyar katolikus iskolában bevezették a „collegium novorum publicorum” című tárgyat.

A pozsonyi katolikus gimnáziumban már az 1777/78-as tanévtől kezdve Faitser Ferenc igazgató heti két órában, hétfőn és pénteken 11–12-ig tartott újságotolvasó órát rendkívüli tárgyként.⁶⁸ A győri katolikus gimnáziumban is folytak újságotolvasó órák már a Ratio megjelenését követő tanévtől kezdve. Április végéig szerdán és szombaton, májustól kezdve csak szombatonként voltak újságotolvasó órák. Itt ugyan nem az igazgató tartotta az órákat, de minden alkalommal ő is jelen volt.⁶⁹ A kecskeméti piarista gimnáziumban a IV. és V. évfolyam számára rendkívüli tárgyként heti hét órában tartott újságotolvasó órákat az igazgató, amelyen kizárólag a jeles tanulók vehettek részt.⁷⁰ A kőszegi katolikus gimnáziumban eleinte nehézségeket okozott a rendkívüli tárgyak, így az újságotolvasás bevezetése, de már 1778 tavaszán sikerült megvalósítani. Itt is az igazgató tartotta az órákat.⁷¹ A veszprémi katolikus gimnáziumban a IV–V. osztályokban tanították rendkívüli tárgyként a „collegium novorum publicorum” című tárgyat, amelyet az igazgató, Mulai Konstantin adott elő a jeles tanulóknak már az 1777/78-as tanévtől kezdve.⁷²

A győri királyi akadémia bölceleti karán az 1777/78-as tanévtől kezdve mindkét félévben, szombatonként voltak az újságotolvasó órák.⁷³ 1792-ben vezették be az újságotolvasó órákat az egri jogakadémián, ahol szintén szombatonként folyt a stúdium tanítása. Itt a világ- és a hazai történelem tanára tartotta az órákat, mindkét félévben, heti két órában, olyan formában, hogy a felolvasott újságot földrajzi, történelmi és egyéb magyarázatokkal kommentálta.⁷⁴ A sort még folytathatnánk.

Arról is kevés adat maradt fenn, hogy milyen újságokat olvastak az iskolákban. Számos helyen, ahol előírt tantárgy volt a „collegium novorum publicorum”, vagy az *Ephemerides Vindobonenses* olvasták, vagy külföldi lapokat rendeltek meg erre a célra.⁷⁵

Érdekes kérdés, hogy az 1780-tól kezdve megjelenő magyar nyelvű újságokat ismerték és olvasták-e a magyar iskolák tanulói, tanárai. Számos adat vall arról, hogy igen. Sőt nem csak olvasták az újságokat, hanem sok tanár, és az idősebb tanulók közül jó néhányan írtak is a lapokba.

⁶⁸ Vö. SCHÖNVITZKY Bertalan: *i. m.* 281–282.

⁶⁹ Vö. ACSAY Ferenc: *A győri katolikus főgymnasium története*. Győr, 1901. 214–215.

⁷⁰ Vö. JUNKER László: *A kegyes tanítórend kecskeméti főgymnasiumának története*. Kecskemét, 1896. 27.

⁷¹ Vö. PACHER Donát: *A kőszegi gymnasium története. 1677–1895*. Kőszeg, 1895. 68.

⁷² Vö. TÖLCSÉRY Ferenc: *A kegyestanítórendiek vezetése alatt álló róm. kath. főgymnasium története*. Veszprém, 1895. 33.

⁷³ Vö. NÉMETH Ambrus: *A győri tudomány akadémia története keletkezésétől 1785-ig*. In: *Értesítő a pannonhalmi Szent Benedek Rend győri gymnasiumáról*. Győr, 1897. 19.

⁷⁴ Vö. UDVARDY László: *Az egri érseki jogliceum története*. Eger, 1898. 134.

⁷⁵ A győri királyi akadémia igazgatója, Apfalter József apát-kanonok például azzal a kéréssel fordult a tanügyi bizottsághoz, hogy az általa oktatási célokra megrendelt bécsi és regensburgi latin nyelvű hírlapok 1778. és 1779. évi előfizetési díjait juttassák vissza az akadémiának. A kérést elutasították, pénzhányra hivatkozva. OL A 39 Acta Generalia 1780/337.

A pozsonyi *Magyar Hírmondó* már megjelenésének első évében, 1780-ban eljutott hazánk csaknem minden tájára. Olvasták a lapot a Felvidéken, Erdélyben éppúgy, mint a Dunántúl és az Alföld városaiban. Az előfizetők között szép számmal találunk tanárokat, iskolaigazgatókat.⁷⁶ Az újság tudósítói között is sok a tanár. Küldött a lap számára tudósításokat Pataki Sámuel⁷⁷ Kolozsvárról, Benyák Bernát,⁷⁸ a piarista gimnázium tanára Pestről, Tessedik Sámuel, a szarvasi mezőgazdasági iskola vezetője, és számos más, az ország különböző városainak iskoláiban működő tanár. 1784-ben, amikor Révai Miklós vette át a pozsonyi *Magyar Hírmondó* szerkesztését, ingyen küldte a lapot a „Főbb Oskoláknak” is, Budára, Pestre, Egerbe, Zágrábba, Nagyváradra, Kolozsvárra, Nagyenyedre, Debrecenbe, Sárospatakra azzal a nem titkolt céllal, hogy a tanulóifjúság és a tanárok olvassák a magyar nyelvű lapot.

A *Magyur Kurír*, amely Szatsvay Sándor szerkesztésében indult Bécsben, 1786-ban szintén sok iskolába és sok tanárhoz jutott el.

A Bécsben 1789 és 1795 között megjelent *Hadi és Más Nevezetes Történetek* (1792-től *Magyar Hírmondó*) című lap nagyon népszerű volt, 1300 előfizető jártatta. A szerkesztők ingyen küldték meg a lapot a gimnáziumokba, hogy ezzel is elősegítsék a magyar nyelvű újságok olvasását a tanárok és a tanulók körében. Járt az újság az ekkortájt országszerte sorra alakuló magyar irodalmi diáktársaságoknak is.

A *Mindenes Gyűjtemény*, 1789-ben indult első ismeretterjesztő folyóiratunk is szoros kapcsolatot tartott fenn a korabeli iskolákkal. A lap munkatársai között találjuk például Bodola Jánost, a nagyenyedi református kollégium teológia és egyháztörténet tanárát, Szombati Jánost, a sárospataki kollégium tanárát, és másokat. A folyóiratnak az egész országra kiterjedő szerzőgárdája volt. Érkeztek cikkek a korszak jelentős iskolavárosaiból, Kolozsvárról, Debrecenből, Sárospatakról, Pápáról, Nagyenyedről, Kőszegről, Pozsonyból, Pestről, Máramarosszigetről. Ezt a lapot is olvasták például a pozsonyi papi szeminárium hallgatóiból alakult irodalmi diáktársaság tagjai, közülük Fejér György és Döme Károly írt is a *Mindenes Gyűjtemény*be. A pesti papi szemináriumban, a Dayka Gábor körül kialakult társaság tagjai is olvasták a komáromi folyóiratot, sőt a lap hírt adott a pesti kispapok magyar nyelvi törekvéseiről. Az összesen csak 137 előfizetőt számláló lap nem volt hosszú életű, 1792-ben megszűnt.

Ha megpróbáljuk felmérni az iskolai újságolvasás bevezetésére irányuló törekvések jelentőségét Magyarországon, az ötlet felvetődésétől, a 17. század második felétől kezdve a 18. század végéig, elmondhatjuk: mind sajtótörténeti, mind neveléstörténeti szempontból fontos kezdeményezéssel van dolgunk, és e kettő időszakunkban szorosan összefügg. Comenius már 1651-ben megfogalmazta, hogy mennyire szükséges a modern fogalmak megismertetése a tanulóifjúsággal, és hogy ennek jól használható eszköze az újság. Az ő felvetése nyomán Európa-szerte,

⁷⁶ GORIUPP Alisz: *Az első magyar újság előfizetői*. = Magyar Bibliofil Szemle 1925. 98.

⁷⁷ Pataki Sámuel (1731–1804) orvosdoktor, a kolozsvári református kollégium tanára.

⁷⁸ Benyák Bernát (1745–1829) piarista tanár és író.

és a 18. század húszas éveitől kezdve hazánkban is gyökeret vert az iskolákban ez a gyakorlat, bár céljában, tartalmában és módszereiben az idők során módosulások figyelhetők meg. Az iskolai újságolvasás elterjedtségéről pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre, de a sok apró hír arra enged következtetni, hogy a hazai iskolákban a 18. század folyamán jelen voltak az újságok, a latin, a német és a század végén a magyar nyelvűek is, és szervezeten az órákon, vagy öntevékenyen az órákon kívül a tanárok és a diákok olvasták a lapokat.

Végleges tényként azt állapíthatjuk meg, hogy az iskolai újságolvasás 18. századi gyakorlata miként Európában, úgy hazánkban is jelentős mértékben hozzájárult a felvilágosult gondolatok terjesztéséhez.

KATALIN FEHÉR

Lecture de journal dans les écoles en Hongrie au 18e siècle

L'auteur dans son étude résume l'histoire de la lecture de journal scolaire de Hongrie, à partir la naissance de l'idée, suggérée par Comenius dans un de ses ouvrages, écrit à Sárospatak, en 1651, jusqu'à la fin du 18e siècle. D'après Comenius, la lecture de journal se présente dans la pratique des écoles d'esprit piétiste de l'Allemagne, plus tard, à l'initiative de Matthias Bél, la même pratique s'est répandue dans les écoles luthériennes de la Haute Hongrie. La politique d'instruction absolutiste des Lumières, considérait la lecture des journaux comme un moyen de valeur dans la propagation des connaissances pratiques, c'est pour cela la Ratio Educationis a ordonné son inauguration comme discipline extraordinaire aux classes supérieures des lycées, et dans les académies, et de plus, proposa la publication d'un journal scolaire. L'auteur présente à partir de riches sources les problèmes en rapport de la publication d'un journal de langue latine, destiné aux buts de la lecture de journal scolaire, et prouve de manière convaincante, contrairement aux avis de la littérature spéciale jusqu'ici, que la discipline de la lecture de journal a été enseignée non seulement dans quelques écoles, mais dans de nombreuses institutions d'enseignement secondaires jusqu'à la fin du 18e siècles.